

**PSYCHOLOGICZNE
ASPEKTY
INTEGRACJI
W KONTEKŚCIE
EDUKACYJNYM**

Wstęp

Fundacja Emic jest najstarszą i największą organizacją pozarządową, wspierającą osoby z doświadczeniem migracji w województwie kujawsko-pomorskim. Od 2015 roku współpracujemy ze szkołami, do których uczęszczają dzieci z różnych krajów, z firmami tworzącymi przyjazne miejsca pracy dla pracowników i pracowniczek z zagranicy oraz z instytucjami, które w codziennej pracy spotykają się z migrantami i migrantkami. Realizujemy m.in. działania edukacyjne i informacyjne, a wizją naszej organizacji jest kształtowanie społeczeństwa, w którym osoby z doświadczeniem migracji oraz osoby przyjmujące żyją we wspólnocie i otwartości, wykorzystując swój potencjał i różnorodność.

Od początku istnienia Fundacja Emic mierzy się z wyzwaniami osób, które mają za sobą doświadczenia migracyjne, związanymi m.in. z edukacją. Istotne z punktu widzenia ogólnej sytuacji, z jaką mierzą się szkoły, jest wdrożenie takich działań, które wspierałyby codzienną pracę nauczycieli i nauczycielek, a tym samym oddziaływałyby bezpośrednio na sytuację dzieci z doświadczeniem migracji, uczących się w tych placówkach. Zapewnienie im nauczania najak najwyższym poziomie jest możliwe dzięki holistycznemu podejściu do edukacji. W praktyce oznacza to stworzenie przyjaznej przestrzeni, w której dyrekcja, administracja i kadra pedagogiczna są przygotowane do pracy w wielokulturowym środowisku szkolnym, istnieją jasne i czytelne procedury przyjmowania dzieci z doświadczeniem migracji oraz zasady postępowania w trakcie roku szkolnego, w tym sposób oceniania ich postępów edukacyjnych. Określone też warunki współpracy z rodzicami, którym trudno odnaleźć się w realiach polskiego systemu edukacyjnego. Zespoły klasowe mają szansę wejść w proces integracji z nowym kolegą czy koleżanką poprzez działania włączające oraz stworzona zostaje przyjazna przestrzeń szkolna, czytelna dla każdego ucznia i uczennicy, niezależnie od ich poziomu znajomości języka polskiego.

W związku z powyższym w naszych działaniach podkreślamy ogromną wartość integracji, która jest procesem dwustronnym, wymagającym zaangażowania nie tylko osób nowych w danym miejscu, lecz również tych lokalnie zakotwiczonych. Naszym zdaniem sukces w dziedzinie integracji może być osiągnięty dzięki wzajemnej wrażliwości, zaangażowaniu w proces poznawania się oraz uważności na każdą jednostkę w niej uczestniczącą.

W naszej codziennej pracy spotykamy się jednak z wieloma mylnymi interpretacjami tego pojęcia. Dlatego, aby udzielić wsparcia szkołom, przygotowaliśmy animację zatytułowaną *Melodia Przyszłości*, za pomocą której możemy stworzyć przestrzeń do dyskusji na takie tematy jak: migracja, uchodźstwo, integracja, asymilacja i różne postawy oraz emocje, które te zagadnienia mogą wzbudzać.

Nasze pierwsze doświadczenia związane z wielokulturowym środowiskiem szkolnym opieramy na współpracy ze Szkołą Podstawową im. 16. Pułku Ułanów Wielkopolskich w Grupie, w której to od blisko 15 lat uczą się uczniowie i uczennice w procedurze uchodźczej. Na podstawie wieloletnich wspólnych inicjatyw już w 2016 roku opracowaliśmy Szkolny System Integracji, który stanowi zestaw gotowych narzędzi oraz pomysłów do wykorzystania, podzielonych na etapy, zgodnie z chronologią roku szkolnego. Jest to propozycja, a nie obowiązkowa procedura, możliwa do wdrożenia w szkole. System można traktować całościowo — jako model, ale można także wykorzystywać jego poszczególne elementy w zależności od potrzeb placówki i istniejących w niej rozwiązań, np. w kontekście pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami.

Potrzeby szkół wielokulturowych w Polsce są bardzo podobne niezależnie od tego z jakiego kraju przyjeżdżają nowi uczniowie i uczennice. W 2023 roku postanowiliśmy zaktualizować Szkolny System Integracji o Model Szkoły Przyjaznej Uczniom i Uczennicom z Doświadczeniem Migracji. Został on stworzony na potrzeby holistycznego wsparcia społeczności szkolnej, w której uczą się dzieci z doświadczeniem migracji, lub w której mogą się one pojawić. Skala wyzwań, z jakimi borykają się placówki oświatowe, jest proporcjonalna do wzrostu liczby dzieci z doświadczeniem migracji w całej Polsce. Dla wielu szkół temat ten pojawił się w związku z konfliktem zbrojnym w Ukrainie, po 24 lutego 2022 roku. Do wspomnianej grupy należy dodać również dzieci polskie, powracające z zagranicy, które nie znając dobrze języka polskiego i kontekstu polskiej szkoły borykają się z wieloma wyzwaniami edukacyjnymi. Omawiane kwestie dotyczą samych dzieci, ich rodziców lub opiekunów prawnych, kadry pedagogicznej i administracji szkoły. Jest to wyzwanie pedagogiczne, dydaktyczne i wychowawcze.

Uzupełnienie dotychczasowo publikowanych treści może stanowić prezentowany artykuł dr Lidii Chylewskiej-Barakat zatytułowany *Psychologiczne aspekty integracji w kontekście edukacyjnym*, z którego dowiadujemy się m.in., że „warunkiem właściwej identyfikacji problemów oraz opracowania skutecznej strategii integracji imigrantów, jest umiejętność rozpoznawania i radzenia sobie z perspektywą edukacji każdego ucznia” co stanowi podstawę w edukacji włączającej.

W imieniu zespołu edukacji życzymy przyjemnej lektury.

Sylwia Antonowicz

Członkini zarządu

Specjalistka ds. edukacji

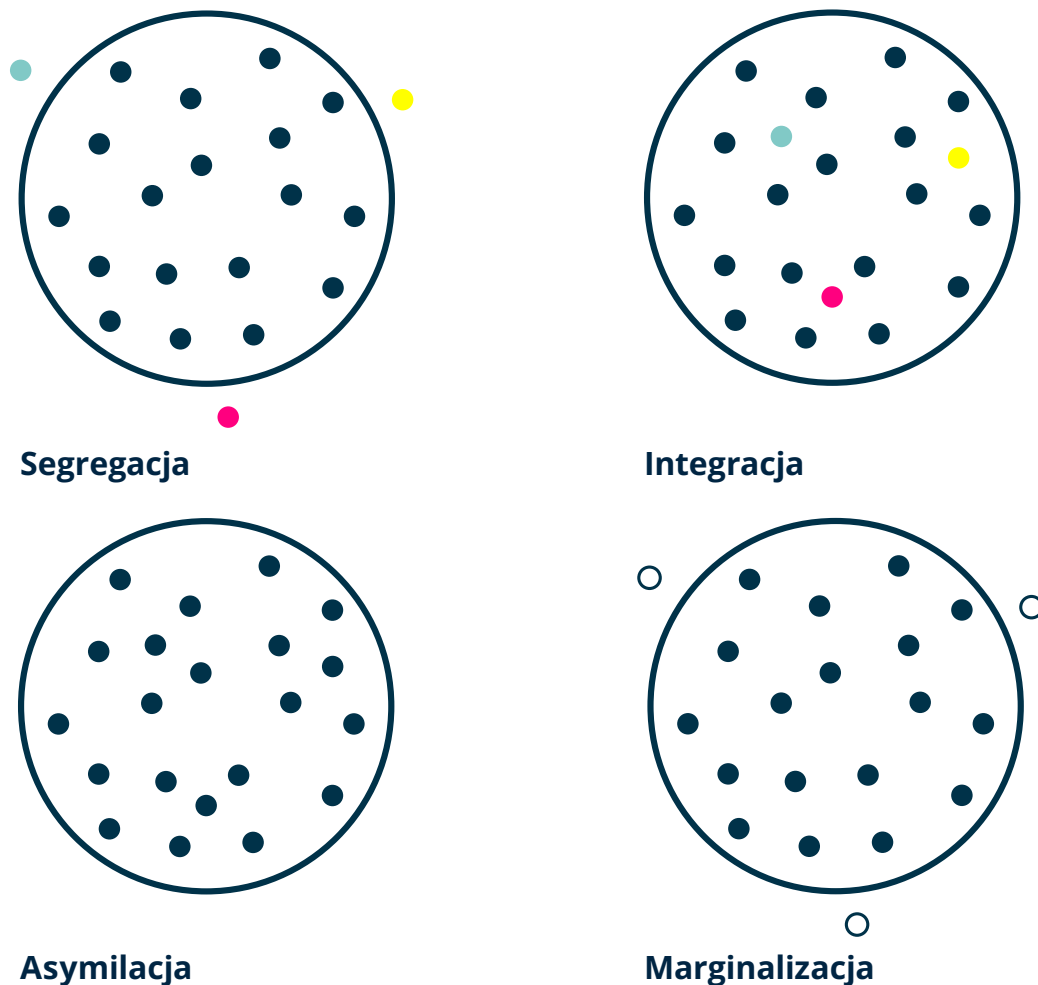
Fundacji Emic

W Polsce obowiązuje integracyjny model kształcenia dzieci imigrantów, co oznacza, że uczniowie od samego początku włączani są w proces edukacyjny w klasie z dodatkowymi lekcjami języka polskiego. Powyższe zdanie dokładnie opisuje dylemat edukacyjno-integracyjny i to, jak w kontekstach edukacyjnych rozumiana jest integracja. Marcin Wlazło pisze o wspomnianym dylemacie szerzej, dodając jeszcze jeden funkcjonujący w tym obszarze termin, a mianowicie inkluzywność:

Inkluzja bywa rozumiana jako pogłębiona integracja, przez co sama integracja traci często swój podstawowy sens dobrowolnej i spontanicznej relacji międzyludzkiej opartej na równości praw i wyrównywaniu szans życiowych (rozwojowych). (...) Dość rzadko zwraca się uwagę na fakt, że społeczna (w tym edukacyjna) inkluzja może wbrew szlachetnym założeniom i bez świadomej intencji zmierzać ku zdominowaniu włączanej grupy mniejszościowej (M. Wlazło 2019, s. 52).

Nauka języka jest niepodważalną strategią integracji i włączenia się w nową społeczność, a jednocześnie, jeśli mamy uwzględnić właśnie aspekt dobrowolności, to nauka języka polskiego i edukacja w języku polskim nie powinny być przymusem. Może to być bardzo prosty przykład tego, jak nasze ideologiczne założenia integracji zamieniają się w asymilację, czyli przyswajanie przez jedną grupę elementów kultury drugiej grupy za pomocą kontaktu społecznego (w tym oddziaływań szkoły). Te elementy kultury to nie tylko język, ale i wartości, normy zachowania, sposoby myślenia. Asymilacja zachodzi między odrębnymi, ukształtowanymi w odmiennych warunkach, systemami społeczno-kulturowymi i prowadzi najczęściej do zaniku wszystkich lub części elementów jednej kultury (mniejszościowej, niedominującej). Czasem można odnieść wrażenie, że uczeń/uczennica w polskiej szkole powinien/powinna wręcz zapomnieć, że zna rodzimy język, nawet jeśli ma w klasie innego kolegę, który również się nim posługuje. Wrażliwość czy kompetencja kulturowa oznacza po prostu liczenie się z wartościami oraz normami uczniów i ich rodzin, a także uwzględnienie ich w realiach polskiego systemu edukacji, gdyż warunkiem właściwej identyfikacji problemów oraz opracowania skutecznej strategii integracji imigrantów, jest umiejętność rozpoznawania i radzenia sobie z perspektywą edukacji każdego ucznia.

Niestety zdarza się, że nasze podejście do obcego w edukacji polega na koncentracji na samym sobie, mierzeniu wszystkiego własną miarą. Podłożem tego podejścia jest założenie, że nasze przekonania i wartości powinny być zaakceptowane jako lepsze przez inne grupy kulturowe, a sam proces narzucania standardów „naszej kultury” może być przez nas pojmowany jako działania „dla ich dobra” (etnocentryzm). Postawa ta może być dodatkowo wzmocniana przez ksenofobię, lęk przed obcokrajowcami i wszystkim, co obce. A co się dzieje, gdy kultura, rozumiana jako fundament ludzkiej tożsamości, nie jest uznawana i akceptowana? Człowiek broni jej, chroniąc swoją tożsamość. Może być skłonny do działań ryzykownych i społecznie nieakceptowalnych. Podanie w wątpliwość czyjejs kultury czy tożsamości, wiedzie do separacji (segregacja, marginalizacja) i niechęci do podejmowania jakichkolwiek działań integracyjnych (ryc. 1.).

Ryc. 1. Różne formy akulturacji.

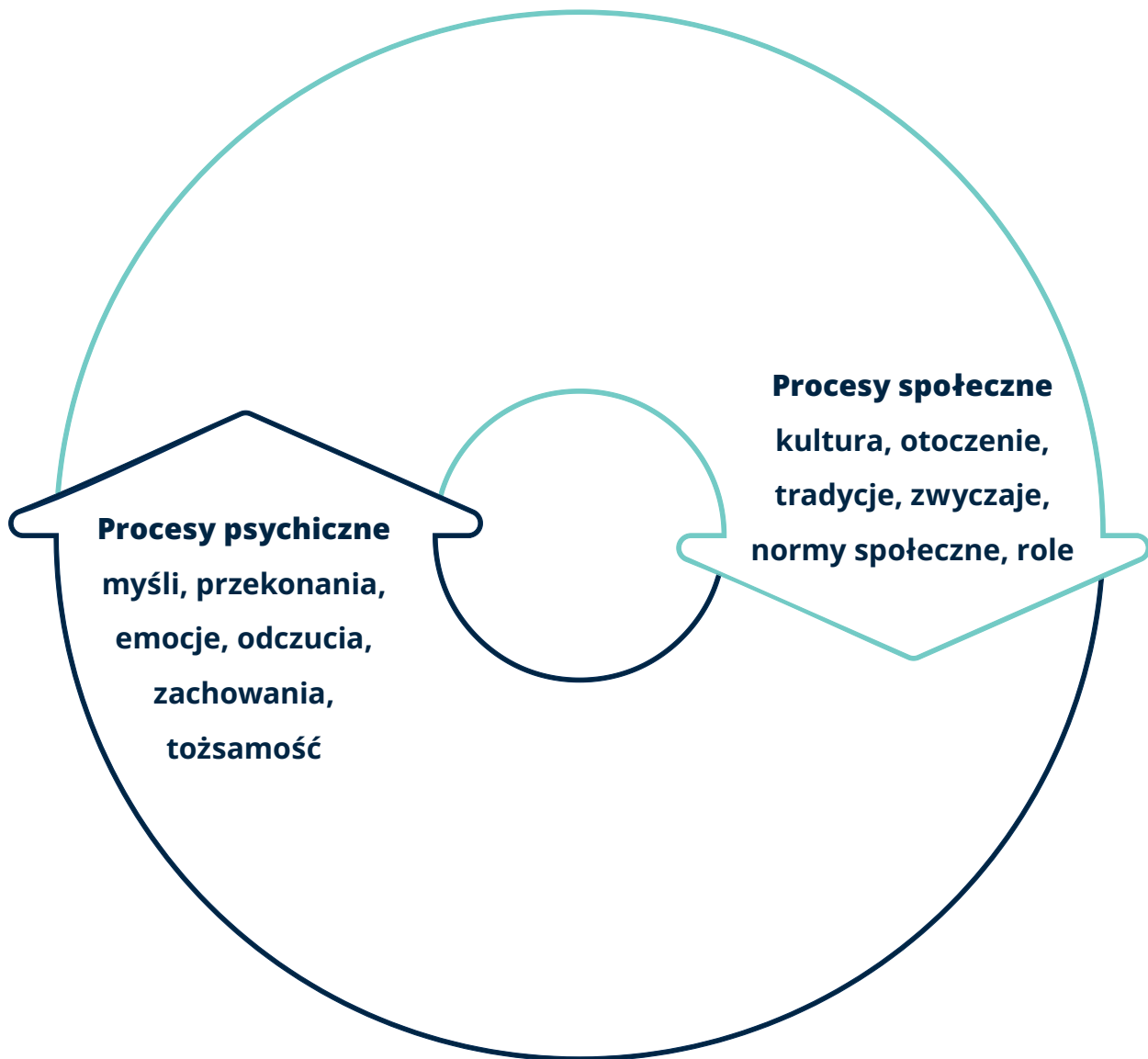
Warto pamiętać, że problemy tworzą raczej nasze uprzedzenia i założenia, a nie różnice kulturowe, i niezależnie od pochodzenia więcej jest między ludźmi podobieństw niż różnic (M. Rosenberg 2022, s. 23). Wracając zatem do przykładu języka, jeśli mówimy o integracji, dziecko i jego rodzina powinni mieć choćby prawo wyboru, w jakim języku się uczą i porozumiewają. Wysiłek integracyjny powinien być zbliżony po obu stronach — kultury goszczącej i kultury gości. Jeśli posłużyć się tu moim doświadczeniem integracji z kulturą arabską i językiem arabskim w Syrii, niemal wszyscy lokalni mieszkańcy zakładali, że nie mówię ich językiem. Nawet po upływie 20 lat spotykam się z przekonaniem, że mam prawo go nie znać, i napotkane osoby są przeszczęśliwe, kiedy odkrywają, że jednak mogą się ze mną w nim porozumieć. Dzieci i nauczycielki w państwowej szkole, do której trafiła nasza córka w drugiej klasie, prześcigały się w nauce słów języka polskiego i używały słów, które znały z wszystkich znanych im języków, by móc nawiązać z nią kontakt i stworzyć relację. To właśnie te dwa czynniki są podstawowym warunkiem integracji — to w jakim języku się ze sobą porozumiemy, jest wtórne. Jeśli widzimy staranie drugiej strony o relację i nie stawiamy jej zbyt trudnych warunków, mamy zdecydowanie większą szansę na pokojowe współistnienie.

Warto tu wspomnieć o pewnej szczególnej kompetencji, na którą rzadko natrafiamy jako nauczyciele i opiekunowie we własnej edukacji, a mianowicie kompetencję kulturową. Według Alexandra Thomasa (A. Piwowarczyk 2015, s. 131) jest to:

Zdolność do zauważania i szanowania u samego siebie, jak i u innych osób, uwarunkowań kulturowych i czynników, wpływających na postrzeganie, ocenianie, odczuwanie, zachowanie.

Jednocześnie Danuta Glondys i Małgorzata Bednarczyk zwracają uwagę na to, że nasz (ludzki) sposób rozumienia i akceptacji innych jest determinowany przez kulturę, przez sposób, w jaki spostrzegamy i oceniamy otoczenie, przez cenione przez nas wartości i cele, jakie stawiamy swojej społeczności (ryc. 2.). Kompetencja międzykulturowa nie wymaga jednak dokładnej znajomości czy rozumienia danej kultury (D. Glondys, M. Bednarczyk 2020, s. 9-10). Według Marshalla Rosenberga (2003) ludzie na całym świecie mają te same potrzeby i emocje, różni się jedynie sposobami ich wyrażania i zaspokajania. Kluczem tej kompetencji jest zaciekawienie. Kiedy jesteśmy ciekawi, trudno jest się bać, czuć się gorszym czy lepszym, oceniać z góry. Możemy akceptować siebie i innego.

Człowiek jest istotą bio-psycho społeczną

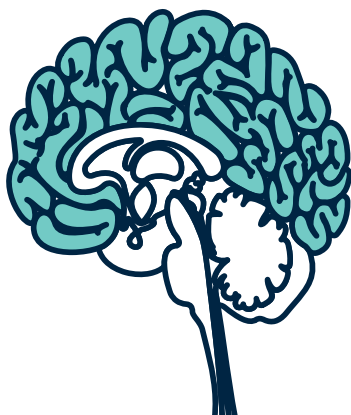

Ryc. 2. Wzajemne i ciągłe interakcje między aspektami psychologicznymi i społecznymi.

Czynnikiem utrudniającym rozwój wrażliwości kulturowej niekoniecznie jest jednak tylko zwykła niechęć, wrogość czy nawet ksenofobia. Nasze uprzedzenia (najprawdopodobniej każdy z nas je ma) wynikają także z ewolucji oraz doświadczeń życiowych i są rzeczywiście zakorzenione głęboko w mózgu, a dokładniej w tzw.

mózgu emocjonalnym, w strukturach podkorowych. Oznacza to, że możemy nie być ich świadomi. Ten lęk przed obcym pojawia się już około ósmego miesiąca życia, kiedy nasze otwarte i chętne do kontaktu dziecko nagle chce być tylko z mamą. Dla naszych struktur podkorowych bezpieczne jest to, co znane, a znane jest to, co widzimy często.

Jeśli jesteś blondynką/blondynem o niebieskich oczach i pojedziesz na wolontariat w głąb Afryki (przepraszam mieszkańców Afryki za ten stereotyp), by pomagać w dostarczaniu wody i budowie sanitariatów, a mieszkańcy wioski, do której trafisz nigdy wcześniej nie widzieli osoby tak białej, istnieje duże ryzyko, że potraktują cię jak ducha. Na twój widok dzieci zaczną płakać, a dorośli uciekną w popłochu. Taka jest fizjologia naszego mózgu. Nieznane, nawet jeśli najlepsze pod słońcem, budzi lęk, a ten reakcją unikania i ucieczki. Stąd tak istotna rola przygotowania kultury goszczącej na gości. Wszystko więc z tobą w porządku, jeśli zaniepokoisz się na widok zaadoptowanego czarnoskórego dziecka sąsiadów, w momencie gdy nigdy wcześniej nie widziałeś takiej istoty. Jeśli mamy więcej informacji, częstszą okazję do kontaktów, relacji, wymiany wiedzy i informacji — lęk staje się mniejszy, czujemy się bezpieczniej i jesteśmy lepiej wyregulowani (spokojni i ciekawi świata). Wtedy możliwe jest nawiązanie relacji.

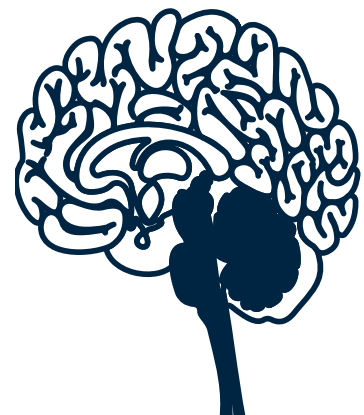
Kora nowa
Mózg racjonalny lub
myślący

Rozwój

Mózg limbiczny
Mózg emocjonalny lub
uczuciowy

Relacja

Gadzi mózg
Mózg instynktowny lub
dinozaura

Regulacja

Ryc. 3. Sekwencyjny model trójdzielnego mózgu.

Nauka, zmiana, rozwój wymagają tego, byśmy i my, i nasi goście, czuli się bezpiecznie i spokojnie w naszym kraju, a zwłaszcza w naszych szkołach. Edukacja, nabywanie wiedzy, opanowywanie nowych umiejętności nie jest możliwe, gdy się boimy, zamartwiamy i nie czujemy akceptowani w grupie. Patrząc na to od strony funkcjonowania mózgu człowieka (a im młodszy człowiek, tym ta sekwencja ważniejsza), musimy być wyregulowani (stres, którego doświadczamy mieści się w granicach naszej tolerancji, jest optymalny dla naszego działania) i pozostawać w bezpiecznych relacjach, by móc się uczyć i rozwijać. To nie tylko zasada rozwoju dziecka, obowiązuje ona także w naszym codziennym funkcjonowaniu. Aby móc czerpać inspirację choćby z tego tekstu, musimy być spokojni i wypoczęci, nie kłócić się z kimś w momencie lektury oraz mieć możliwość wolnego wyboru, czy w tym momencie ten tekst czytamy czy też nie.

Cele działań integracyjnych w szkole:

1

Emocjonalne ustabilizowanie dziecka (podjęcie takich działań, które prowadzą do przywrócenia równowagi zachwianej przez doświadczenie zmiany miejsca zamieszkania, warunków klimatycznych, jedzenia, osób towarzyszących).

2

Zmiana oceny poznawczej i interpretacji sytuacji (pomoc w uświadomieniu uczniowi/uczennicy, na co ma wpływ w momencie rzeczywistego znaczenia sytuacji i poszukaniu bardziej adaptacyjnych i korzystnych strategii; przywrócenie dostępu do posiadanych zasobów).

3

Nauczanie nowych strategii również w kontekście społecznym (pomoc w wejściu w nowe życie, wypracowanie nowych nawyków i strategii reagowania). Warto pokazać, że to, co uczeń/uczennica może zrobić, to zająć się swoją przyszłością, bo na nią ma wpływ. Na to, co było w przeszłości, już wpływu nie ma.

Wskazówki dla nauczyciela/nauczycielki i szkoły:

Przygotuj się! Zbierz jak najwięcej informacji o danej osobie i jej kraju pochodzenia. Skąd i z kim przybyła? Czy i kiedy dowiedziała się o zmianie miejsca zamieszkania (zwróć też uwagę na to, kiedy Ty dowiedziałeś/ dowiedziałaś się o jej dołączeniu do klasy)? Czy i jak została do tego przygotowana? W jakich warunkach mieszkała? Do jakiej szkoły chodziła? Jak sobie tam radziła? Ilu przyjaciół i członków rodziny, a nawet przedmiotów, zostawiła? Czy to jej pierwszy kraj migracji?

Poznawaj i daj się poznać. Stwórz bezpieczną przestrzeń — kluczem do rozwoju jest nawiązanie relacji z osobą uczniowską zakładającej współregulację, a także ustanowienie bezpiecznej przestrzeni w sensie fizycznym (gdzie i z kim siedzi, jak się tam czuje, co sprawiłoby, żeby czuła się bardziej komfortowo — siedzenie w pierwszej ławce nie pomoże, jeśli dziecko nie potrafi się tam skupić). Rozmowa da nam wyobrażenie o stopniu kryzysu lub stresu, którego obecnie doświadcza dana osoba. Żeby porozmawiać można użyć nie tylko translatorów, ale też rysunków, zdjęć, internetu, etc.

Zadbaj o orientację dziecka w przestrzeni klasy i szkoły — samodzielnie lub z pomocą chętnego ucznia/uczennicy oprowadź dziecko po klasie i szkole z wyjaśnieniem, gdzie są poszczególne sale, toalety (co znaczą trójkąt i kółko), pokoje woźnego, nauczycieli i dyrekcji, sale gimnastyczne etc. Badania cytowane przez Bruce'a Perry'ego (2022) wskazują, że mózg, a dokładniej nasze ciało migdałowate, które jest centrum wykrywania zagrożeń, potrzebuje około sześciu miesięcy, by zorientować się w nowym otoczeniu. Dotyczy to nawet przeprowadzki do innego miasta, na przykład na studia. Pomocne może okazać się użycie dwu lub nawet wielojęzycznych napisów na poszczególnych pomieszczeniach czy przedmiotach (ten element może być częścią pakietu powitalnego dla ucznia/uczennicy).

Zadbaj o przewidywalność i powtarzalność. To pomaga wszystkim uczniom i uczennicom (gdy będą się buntować w związku z poranną gimnastyką — tym bardziej dbaj o to, by zawsze się odbyła).

Nawiąż kontakt przez zaproponowanie wspólnej aktywności.

Poznaj i ucz się języka dziecka (kluczowe jest nauczenie się wymawiania imienia dziecka tak, jak wymawiają je jego rodzice).

Daj czas, obserwuj, zachowaj czujność.

Powtarzaj kluczowe informacje, dotyczące organizacji, planu dnia, zadań do wykonania etc.

Zdarza się, że obecność dzieci z innych kultur prowadzi do konfliktów i nieporozumień. Jeśli do tego doszło, staraj się zwrócić uwagę na kilka aspektów, zanim podejmiesz działanie:

- ! Zwróć uwagę na to, co dzieje się w Twoim umyśle, uważnie obserwuj swoje myśli.
- ! Zastanów się, co może dziać się w umyśle dziecka, co może myśleć.
- ! Jakie są możliwe wyjaśnienia zachowania dziecka, dlaczego zachowało się w określony sposób?
- ! Zauważ, jakie uczucia pojawiają się w Tobie.
- ! Zauważ, jakich uczuć może doświadczać dziecko.

Szczególnie ostrożnie powinniśmy traktować dzieci, które przejawiają powtarzające się wzorce zachowań, wskazujące na utknięcie czy zablokowanie płynności. Mogą to być dzieci z doświadczeniem traumatyzującym lub w kryzysie, ale im należy poświęcić osobny artykuł.

Bibliografia

- Aouil B., *Psychologiczne aspekty bycia uchodźcą*, Warszawa 2016.
- Chromiec E., *Dziecko wobec obcości kulturowej*, Sopot 2004.
- Glondys D., Bednarczyk M., *Komunikacja międzykulturowa albo lepiej nie wychodź z domu*, Kraków 2020.
- Grzywa A., *Kultura a zdrowie psychiczne* [w:] „Psychiatria” 2017, t.14, nr 3 [online] <http://journals.viamedica.pl/psychiatria/article/view/54564> [dostęp: 4.05.2023].
- IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*, Genewa 2007 [online] <https://www.enonline.net/fex/32/iasc> [dostęp: 21.11.2023].
- Jędrzejczak U., *Głos w dyskusji* [w:] *Akcja — Integracja. Fakty i inspiracje*, pod red. M. Kawy, Bratnik 2016.
- Jurek A., *Dzieci lecą pierwszą klasą. Jak wspierać dziecko w sytuacji migracji i przeprowadzki. Wskazówki dla dorosłych*, Warszawa 2016.
- Kawa M., Grzymała-Moszczyńska H., *Co będzie, jak oni tutaj przyjadą?* [w:] *Akcja — Integracja. Fakty i inspiracje*, pod red. M. Kawy, Bratnik 2016.
- Lipowska-Teutsch A., Teutsch A., Zaduminska B., *Przemoc ze względu na płeć wobec uchodźców — ramy prawne i rozwiązania praktyczne dla instytucji i służb publicznych*, Warszawa 2016 [online] https://www.autonomia.org.pl/doc/2_Przemoc%20ze%20wzgl%20na%20p%20C5%82e%20C4%87.pdf [dostęp: 21.11.2023].
- Perry B., Winfrey O., *Co ci się przydarzyło? Rozmowy o traumie, odporności psychicznej i zdrowieniu*, Warszawa 2022.
- Piwowarczyk A., *Przesłanki i sposoby kształtowania kompetencji kulturowych* [w:] *Współczesne tendencje w zachowaniach organizacyjnych*, pod red. B. Mikuły, Kraków 2015.
- Rosenberg M. B., *To co powiesz, może zmienić świat. O języku serca w świecie konfliktów*, Sopot 2022.
- Wlazło M., *Integracja jako cel inkluzji. Pedagogiczne korzenie i aspekty spójności społecznej* [w:] „Kultura i Edukacja” 2019, nr 1(123) [online] <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/kie/123/kie12303.pdf> [dostęp: 09.05.2023].

Literatura dodatkowa

- Fundacja Inna Przestrzeń, *Raport podsumowujący. Open cities. Miasta otwarte*, Warszawa 2015.
- Model integracji Imigrantów*, Gdańsk 2016 [online] <https://download.cloudgdansk.pl/gdansk-pl/d/20170691578/model-integracji-imigrantow.pdf> [dostęp: 21.11.2023].
- Wyciechowski P. i in., *Wielogłos. Integracja uchodźców w polskich gminach*, Toruń 2016.
- Romowie Rumuńscy w Polsce. Przewodnik do pracy ze społecznością — z projektu Przeciwdziałanie wykluczeniu systemowemu Romów rumuńskich*, pod red. P. Witkowskiego, A. Szczepaniak, Wrocław 2015.
- Winkler R., *Zarządzanie komunikacją w organizacjach zróżnicowanych kulturowo*, Kraków 2008.

POLECAMY TEŻ

Animacja „Melodia przyszłości” oraz materiały dydaktyczne do animacji

<https://emic.com.pl/zaangazuj-sie/edukacja/animacja/>

Model Szkoły Przyjaznej Uczniom i Uczennicom z Doświadczeniem Migracji

https://emic.com.pl/assets/Model_szkoły_przyjaznej_2023-v2.pdf

Materiały edukacyjne, które zostały stworzone przez osoby z doświadczeniem migracji

<https://emic.com.pl/zaangazuj-sie/edukacja/nowe-materialy-edukacyjne/>

Pozostałe materiały edukacyjne Fundacji Emic

<https://emic.com.pl/zaangazuj-sie/edukacja/scenariusze-lekcji/>

NORWEGIAN
REFUGEE COUNCIL

Materiał powstał w ramach projektu „Przyjazna szkoła – integracja i edukacja”, który Fundacja Emic realizuje w partnerstwie z NRC – Norwegian Refugee Council.

Materiał merytoryczny Fundacji Emic, 2023

Opracowanie merytoryczne: Lidia Chylewska-Barakat
Opracowanie graficzne: Margarita Sawczenko
Korekta językowa: Adrian Jankowski